

Laylo USAROVA,
O'zbekiston – Finlandiya pedagogika instituti dotsenti
E-mail:usarova@mail.ru

Dotsent S.Zokirova taqrizi asosida

METHODS OF ORGANIZING AN INTEGRATIVE APPROACH TO TEACHING LYRICAL WORKS

Annotation

This article describes the use of pedagogical technologies in the organization of literature classes in the modern education process, the analysis of artistic and lyrical works, and the organization of an integrative approach to the study of lyrical works for students.

Key words: Lesson, integration, pedagogy, technology, artwork, innovation, method, integrative education, thinking, teaching, knowledge, lyrics, literary education, assessment.

МЕТОДЫ ОРГАНИЗАЦИИ КОМПЛЕКСНОГО ПОДХОДА К ОБУЧЕНИЮ ЛИРИЧЕСКИМ ПРОИЗВЕДЕНИЯМ

Аннотация

В данной статье описано использование педагогических технологий при организации занятий по литературе в современном образовательном процессе, анализ художественно-лирических произведений, а также организация интегративного подхода к изучению лирических произведений учащихся.

Ключевые слова: Урок, интеграция, педагогика, технологии, Художественное произведение, Новаторство, Метод, Интегративное образование, Мышление, Обучение, знание, текст песни, литературное образование, Оценка.

LIRIK ASARLARNI O'QITISHDA INTEGRATIV YONDASHUVNI TASHKIL ETISH USULLARI

Annotatsiya

Mazkur maqolada zamonaviy ta'lim jarayonida adabiyot darslarini tashkil qilishda pedagogi texnologiyalarorinadabiyot darslarida qo'llanilishi, badiiy va lirik asarlar tahlili, talabalarga lirik asarlarni o'rganishda integrativ yondashuvni tashkil etish haqida aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Dars, integratsiya, pedagogik, texnologiya, badiiy asar, innovatsiya, metod, integrative ta'lim, tafakkur, o'qitish, bilim, lirika, adabiy ta'lim, baholash, Pragmatika, pedagogik texnologiya, peyzaj, badiiy ifoda.

Kirish. Hozirgi zamonaviy ta'lim yangi innovatsion darslarni tashkil etishda pedagogik texnologiya metodlarini keng targ'ib etgan holda badiiy matn va uning ahamiyati muhim hisoblanadi.

Zamonaviy ta'lim tizimida matnni tahlil qilish, matn syujetini muhokama qilish davomida integrativ ta'lim metodlaridan keng foydalanmoqda

Ilmu fan taraqqiyoti ko'z ilg'amas darajada tezlashgan davrda fanlararo integratsiya uzluksiz ta'limmi yo'lga qo'yishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Integratsiya atamasi lotincha integration so'zidan olingan bo'lib qo'shilish, birlashish ma'nolarini anglatadi, Ma'lumotlarni integratsiyalash har xil manbalarda mavjud bo'lgan materiallarni ma'lum maqsad asosida birlashtirib taqdim etishni nazarda tutadi[1].

O'qitishning integrativ usuli zamonaviy ta'limning muhim xususiyatlaridan biri hisoblanadi. Biz rivojlangan mamlakatlar ta'limiga nazar tashlar ekanmiz, bolalar iqtidorini oshirishda, nutqning ravon bo'lishi va tafakkurning boyitishda integrativ ta'lim usullaridan keng foydalanayotganligini ko'rish mumkin.

Zamonaviy ta'lim jarayonida fanlarni integratsiyalashuvi o'quvchilarga samarali ta'sir ko'rsatish, mustaqil va ijodiy fikrlashga, o'quvchilar salohiyatini rivojlantirishga yordam beradigan yangi pedagogik yechimlarni faol izlash yo'nalishlaridan biridir.

Hozirga qadar badiiy asar mutolaasi, uni san'at asari sifatida organishning samarali usullari tahliliga oid ko'plab salmoqli tadqiqotlar yaratilgan bo'lsa-da, ta'limdagi globallashuv va integratsiyalashuv jarayonlari bugun kechagi

fikrdanda teranroq, istiqbolli mulohazalar, yangidan-yangi qarashlar aks etgan tadqiqotlarni talab etmoqda. Chunonchi virtual olamda tug'ilib voyaga yetayotgan yoshlar ongini toza adabiy muhitda shakllantirish harakati nafaqat o'zbek, balki butun jahon ta'limiga daxldor bo'lgan global muammoga aylanib ulgurgan. Ta'limi rivojlangan G'arb mamlakatlarida o'quvchilarni badiiy asar mutolaasiga qiziqitirish bilan bog'liq masalalar tadqiqi o'tgan asrning 90 yillaridanoq boshlangan edi[2]. Xalqaro miqyosdagi tajribali olimlar, pedagoglar o'quvchini badiiy asar o'qishga rag'bat uyg'otishning samarali usullaridan biri – pragmatik yondashuv ekanligini ta'kidlaydilar.

Pragmatizm, pragmatika, pragmatik kompetentlik adabiyotshunoslik ilmida yoki adabiy ta'limda bugun paydo bo'lgan yangi tushunchalar emas. Adabiyot fani bilan bog'liq ta'lim standartlarilarda badiiy asar va o'quvchining hayotiy tajribalari o'rtasidagi munosabatlar(pragmatika)ga qaratilgan kompetensiyalar mavjudligini ham ta'kidlash zarur[3].

Integratsiya talabaga dunyoning boyligi va xilma-xilligini ko'rishga yordam beradi. Integratsiya - (lotincha butun sondan - butun, tiklash.)

Integratsiya ta'lim jarayonidagi nisbatan yangi tendentsiyadir (bu kontsepsiya rus pedagogikasiga 80-yillarda kirib kelgan va fanlararo aloqalar shaklini bildiradi boshlagan) va innovatsion pedagogik texnologiyalarni faol izlash olib borilayotgan zamonaviy maktablarda talabga aylanmoqda.

Integratsiya bilan bitta o'quv fanining chegarasidan chiqib ketish, dunyodagi hamma narsa o'zaro bog'liqligini aniq, amalda ko'rsatish va shu bilan birga alohida fanni o'rganish uchun motivatsiyani kuchaytirish mumkin bo'ladi.

Integratsiya dunyoqarashning yaxlitligini - dunyo va unda yashovchi va uni boshdan kechirayotgan shaxsning birligini qayta birlashtirishga hissa qo'shishi kerak.

Integratsiya (lot. integratio — tiklash, to'ldirish, integer — butun so'zidan) — 1) sistema yoki organizmning ayrim qismlari va funksiyalarining o'zaro bog'liqlik holatini hamda shunday holatga olib boruvchi jarayonni ifodalaydigan tushuncha; 2) fanlarning yaqinlashishi va o'zaro aloqa jarayoni; differentsiatsiya bilan birga kichadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Oliy o'quv yurtlarida adabiy ta'lim, fan va maktab integratsiyasi ta'limiy, ilmiy va amaliy potensialdan umumiy manfaatlar yo'lida foydalanishni nazarda tutadi. Ma'lum faoliyatlarning integratsiyalashuvi jarayoni samaradorlik va tejamlilikni ta'minlaydi, ilmiy jarayonni jadallashtiradi, ayni zamonda dunyo hamjamiyatidagi fan va oliy ta'limning intellektual potensialidan unumli foydalanish imkonini beradi. Adabiy ta'limda mavjud tajribalarni umimlashtirish, tahlillash va foydalanish bu jarayonning barcha ishtirokchilariga katta samara keltirishi mumkin. Adabiy ta'lim, fan va maktabning integratsiyalashuvi bo'lajak o'qituvchini tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi[1].

O'quv jarayonining samaradorligiga intilish adabiyot o'quvchisini fanlararo aloqalarni o'rnatishda integrativ ta'limning o'rni beqiyos. Adabiyot darslarida integratsiyadan foydalanish boshqa fanlar bilan aloqadorlikni ayniqsa, badiiy matnning mohiyatini ochib berishda boshqa fanlardan olingan ma'lumotlar bilan boyitish hamda matnda keltirilgan ma'lumotlarni tizimli bog'lash, o'quvchilar tasviriy ifoda shakllarini kengaytirishga yordam beradi, Misol uchun O'zbek xalqining zabardast shoiri Abdulla Oripovning Sen bahorni sog'inmadingmi? Nomi sh'rida;

Men nechun sevaman O'zbekistonni,
Tuproq'in ko'zimga aylab to'tiyo?
Nechun Vatan deya yer-u osmonni,
Muqaddas atayman, atayman tanho.
Aslida, dunyoda tanho nima bor,
Paxta o'smaydimi o'zga elda yo?
Yoki quyoshimi sevgimga sabab?
Axir quyoshli-ku butun Osiyo.

Adibning so'z tanlash mahorati orqali, badiiy ifodasi, adabiyot darsini o'z ichiga olsa, geografya, biologiya, fanlari bilan uyg'unlashtirib, tasviriy ifoda vositalaridan foydalangan holda, gozal tabiat manzarasini mo'yalam orqali ifodalash mumkin. Ushbu she'r orqali bolalarda Vatanga muhabbat tuyg'usini shakllantirish, har bir davlatning, iqlimi, tabiyati haqida bilimlar majmui shakllanib boriladi.

Shu o'rinda adibning yana bir she'riga e'tiborimizni qaratmoqchimiz. Shoir ning "Kenglik nuqtasi" she'rida bitilgan:

Hisor tog'larining naq etagida
Makon bor xushhavo, sarbaland, yuksak.
Ajib bir osmon bu, osmon tagida.
Yulduzlar qo'l cho'zsang shundoq yetgudek.
Ona tabiatning xush san'ati bu,
Inson va yulduzlar saltanati bu.

Shoir yuksak Hisor tog'lari etagidagi "xushhavo", "sarbaland", "yuksak" makon – Maydanakni alohida mehr bilan tasvirlaydi. Tasviriy ifodalarga boy she'rlarni o'rgatishda integrativ yondoshuvning ahamiyati katta. Dastavval, biz pedagogik texnologiyalardan "Aqliy hujum", "Muommoli ta'lim" yoki "Keys stadi" texnologiyalaridan birini tanlash orqali O'zbekiston zaminida joylashgan gozal tabiat tasvirini ifodalab beramiz. She'r matnida keltirilgan mazmun va mohiyatini boshqa fanlar bilan (tarix, tabiat, geografya, tasviriy san'at) integratsiya qilish orqali muommoli savollar tuzib olinadi yoki "kichik guruhlarda ishlash" texnologiyalari orqali ham integrativ yondoshuvni tashkil qilish mumkin.

Ushbu texnologiya va yondoshuvlar talabalarda tassavvur jarayoni orqali mavzu mohiyatini anglab yetishadi. Taqqoslash, matn mohiyatini anglab analiz va sintez qilish orqali tafakkurida shakllangan kreativ fikr va takliflarini muhokama qila olishadi.

Fanlararo aloqa xarakteridagi integratsiyalashgan darslar tizimi ma'lum o'quv fani bo'yicha yil davomidagi mashg'ulotlarning maksimal qismini tashkil etishi lozim. O'zlashtirilgan bilimlarning har xil aspektida ochilishi, masalan, biror badiiy asar mazmunidagi voqea-hodisalarning ham geografik, ham biologik, ham botanik, ham psixologik bilimlarga tayanilgan holda va insoniy tuyg'ular asosida ochib berilishi shakllanib kelayotgan shaxsning fikrlash, his qilish, qayg'udosh bo'lish singari jihatlardan rivojlanishiga o'z ta'sirini ko'rsatadi[1].

Tahlil va natijalar. 9-sinf darsligida kiritilgan Abdulla Oripovning jahon tarixida o'chmas iz qoldirib ketgan sohibqiron Amir Temurga bag'ishlangan "Sohibqiron" she'riy dramasi oladigan bo'sak, asarda tasvirlangan jang tasviri, tabiat manzaralari, tarix, geografya, geometriya fanlari bilan bog'liq ravishda foydalanish mumkin. Mazkur dramatik asar o'rta maktabning 9-sinf darsligida kiritilgan bo'lib, asar talqinida sahna, illyustratsiya, sujetning har bir talqindagi prototip obrazlarning tasvirlanishi haqida integrativ tasavvurlar shaklini yaratishdir. Ushbu ta'lim o'quvchi hayotni to'g'ri talqin qilishi, o'z mustaqil fikrlariga ega bo'lishi bilan bir qatorda asarda ishtirok etgan har bir prototip obrazlarning qiyofasini tasvirlay olishi, ularning hayoti, real voqealiklar haqida mustaqil mulohaza yurita olishida zamin hozirlaydi. Shu o'rinda Qozon federal universiteti professori O.V. Volkovning integratsiyaning quyidagi tamoyillariga e'tibor qaratamiz:

- 1) talabaga individual yondashish;
- 2) tanqidiy fikrlashni rivojlantirish;
- 3) yanada osonlashtiradigan poydevor yaratish;
- 4) maxsus fanlarni o'rganish;
- 5) o'quv materialining takrorlanishi;
- 5) real hayot bilan yaqinroq bog'lanish[7; 4]

Shayxzodaning 5-sinf "Adabiyot" darsligidan o'rin olgan "Iskandar Zulqarnayn" dostonini o'tishda tarix fani; O'rkir Hoshimovning "Dunyoning ishlari" qissasini o'rganishda ruhshunoslik fani; Nodar Dumbadzening "Hellados" hikoyasini o'rganishda geografya; Janni Rodarining 6-sinf "Adabiyot" darsligidan o'rin olgan "Hurishni eplolmagan kuchukcha" hikoyasini o'rganishda zoologiya; Abdulla Qahhorning "Bemor", Odil Yoqubovning "Muzqaymoq" hikoyalari, Erkin Vohidovning "Nido" dostonlarini o'rganishda tarix; Gulxaniyning "Zarbulmasal" asari, Chingiz Aytmatovning "Oq kema" qissasi singari adabiy materiallarning mohiyatiga kirishda zoologiya fanlararo aloqadorlikka tayanish. ya'ni shu o'quv fanlarini o'rganish jarayonida o'zlashtirilgan bilimlarni integratsiyalagan holda amalga oshirish maqsadga muvofiq bo'ladi[1].

Integratsiyalashgan darslarni amalga oshirish maxsus texnologiyani talab qiladi. Mavzuda integratsiya texnologiyasi orqali yaxlit dars, individuallikning namoyon bo'lishi, talabalarning bilimlarni egallashga qaratilgan ijodiy faoliyatini, ijodiy qobiliyatlari va iqtidorini faollashtirishga qaratilgan jarayondir. Mazkur tashkillashtirilgan mashg'ulot texnologiyasi bir necha turdagi darslarning kombinatsiyasini talab qiladi. Inson faoliyati - fikrlash, nutqning rivojlanishiga hissa qo'shishi kerak bo'lgan kommunikativ, ilmiy va badiiy-estetik faoliyatlar yig'indisi xotira, nutqni qayta tiklash va ijodiy tasavvur qilish orqali hissiy dunyoni boyitishga xizmat qiladi. Integratsiyalashgan darslardan mutassil foydalanish, zamonaviy texnologiyalar asosida badiiy matnlar va uning mohiyatini chuqur anglab yetish o'quvchi va talabalar kompetentligini oshirishga yordam beradi.

Adabiy ta'limda mavjud tajribalarni umumlashtirish, tahlillash va foydalanish bu jarayonning barcha ishtirokchilariga katta samara keltirishi mumkin. Adabiy ta'lim, fan va maktabning integratsiyalashuvi bo'lajak o'qituvchini tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Pedagogik yo'nalishdagi oliy o'quv yurtlari adabiy ta'limi jarayonini integratsiyalashni quyidagi tizimda kochirish mumkin:

- o'quv, ilmiy va maktab amaliyoti kompleksi integratsiyasi;
- oliy o'quv yurti va maktab tizimi integratsiyasi;
- adabiyot o'qitish metodikasi kafedrasida va maktab o'quv-metodik birlashmalari integratsiyasi;
- ilmiy-o'quv va amaliy markazlar integratsiyasi;
- talabalarni ma'lum yo'nalishlarga individual tayyorlash integratsiyasi;
- mutaxassislar va talabalarining ijodiy jamoasi integratsiyasi

va hko [8].

Xulosa. Integratsiyalashgan darsning o'ziga xosligi shundaki, uni ikki yoki undan ortiq o'qituvchilar yoki bir nechta turdosh fanlar bo'yicha malakali tayyorgarlikka ega bo'lgan bir o'qituvchi o'qitadi va tashkil qiladi. Ko'pincha integratsiyalashgan darsda oldidan qo'shimcha uy vazifasi topshiriladi, uni butun sinf o'quvchilari yoki alohida o'quvchilar bajaradilar. Uy vazifasi ham o'ziga xos xususiyatga ega: u bitta emas, balki bir vaqtning o'zida bir nechta fanlar uchun beriladi. Integratsiyalashgan dars, talabalarining ishi va faolligiga qarab, bir nechta o'quv fanlari bo'yicha baholash imkoniyatini nazarda tutadi. Integratsiyalashgan dars o'quvchilarning turli toifalari uchun ularning imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda tashkil etiladi. Talabalarga o'rganilayotgan jarayonlarni chuqur, batafsil tahlil qilishdan tortib, o'rganilayotgan ma'lumotlarni oddiy takrorlashgacha turli usullari o'rganish talab etiladi:.

ADABIYOTLAR

1. Husanboyeva Qunduzxon, Niyozmetova Roza. Adabiyot o'qitish metodikasi/o'quv qo'llanma/Toshkent: "Innovatsiya-Ziyo", 2020
2. Sonja Pfister Darlington. Literature as visual response and aesthetic experience: An alternative approach. A Dissertation Submitted to the Graduate Faculty in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy. Iowa State University. USA, Iowa, 1990
3. Zulxumor Mirzayeva, Komil Jalilov. Adabiyot o'qitish metodikasi (An'anaviylikdan zamonaviylikka) Uslubiy qo'llanma. Toshkent 2020
4. Mirqosimova M. Adabiy tahlil metodikasi (Adabiyot o'qituvchilari va talabalar uchun qo'llanma). -T.: R O 'MM, 1993
5. S. Dolimov, H. Ubaydullayev. Adabiyot o'qitish metodikasi, O'quv pedagogika nashriyoti, Toshkent, 1952. – B.3.
6. O'zbek tili va adabiyot o'qitish metodikasini takomillashtirish/ T. N. Qori Niyoziy nomidagi O'zbekiston pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti. Toshkent, 1981.
7. O.B.Волкова. Литература в интеграции с дисциплинами гуманитарного цикла. Казан 2014 й
8. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Vikipediya>. Svobodnaya ensiklopediya.
9. Sayidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar-T.: Moliya , 2003 y.
10. Ishmuhammedov R. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari.- T.: TDPU , 2005 y
11. Селевко Г. Педагогические технологии на основе дидактического и методического усовершенствования УВП (учебно-поспособия). М.2005 г